

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ШАБАЛЬ КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 821.161.2-311.6 (043.3)

**ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО РОМАНУ**

10.01.01 – українська література

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Бердянськ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української літератури Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
КРАВЧЕНКО Валентина Олександрівна,
Запорізький національний університет,
професор кафедри української літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ТКАЧЕНКО Анатолій Олександрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості;

кандидат філологічних наук, доцент
БОГДАНОВА Марина Миколаївна,
Бердянський державний педагогічний
університет,
доцент кафедри української та зарубіжної
літератури і порівняльного літературознавства.

Захист відбудеться «28» червня 2019 р. о «10» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.092.02 у Бердянському державному педагогічному університеті за адресою: м. Бердянськ, вул. Горького, 19, ауд. 5б112, Компетентнісний центр інклюзивної освіти.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Бердянського державного педагогічного університету (71112, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4) та на сайті університету (<http://bdpu.org/svr/svr18-092-02/abstracts-svr18-092-02/>).

Автореферат розісланий «__» травня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. О. Александрова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Із піднесенням рівня цивілізаційного розвитку, демократизацією суспільства, свободою слова зростає увага до перебігу політичних подій, і, відповідно, виникає потреба задовольняти читацький інтерес творами такої тематики. Тому закономірно, що серед жанрових різновидів сучасного роману в XX – XXI ст. викристалізовується політичний роман. Його риси можна помітити в багатьох творах, у яких письменники подають власне розуміння політики, діяльності політичних лідерів, привертають увагу до соціально-політичних проблем життя країни, осмислюють їх причини та наслідки. Завдання політичного роману бачимо у вихованні нової політичної культури народу в сучасних умовах, його свідомості й відповідальності за своє майбутнє; в розумінні історичних трагедій і конфліктів; у розкритті психології нації, влади, народження й культу політичного холопства в середовищі правлячої верхівки.

Необхідність виокремлення й комплексного дослідження сучасного українського політичного роману, його жанрово-стильової специфіки, системність аналізу творів у контексті літературного процесу на часі. В українській літературі політичний роман малодосліджений, на відміну від зарубіжної, існують лише поодинокі розвідки, представлені літературно-критичними статтями В. Климчука, І. Моторнюка, Є. Поветкіна та ін.

Вибір теми дослідження та постановку проблеми загалом зумовлено відсутністю в сучасному українському літературознавстві дефініції *політичний роман*, його цілісного аналізу та системного дослідження жанрових модифікацій, предметом зображення яких є політичні події та постаті.

Звернення до політичної теми у творах сучасних авторів диктує потребу перегляду методологічних засад дослідження сучасної української літератури, необхідність осягнення концепції людської особистості крізь призму суспільно-політичних проблем і української державності. Констатуємо, що недостатність ґрунтового дослідження українського політичного роману в контексті вітчизняної романної типології й зумовлює актуальність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукового напрямку «Література й історія», включеного до комплексного плану науково-дослідних робіт Запорізького національного університету, деякі аспекти дослідження історичної романістики пов'язані з науково-дослідною темою «Запоріжжя та запорожці у фольклорі та літературі» (номер державної реєстрації 0106U008393).

Тему та план-проспект дисертації ухвалено на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 5 від 23 січня 2014 р.), на засіданні бюро наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 3 від 4 листопада 2014 р.).

Об'єктом літературознавчого аналізу стали прозові тексти В. Баранова «Заплава» (2011), П. Загребельного «Брухт» (2002), Р. Іваничука «Країна Ірредента» (2008), «Мандрівки до Аберфайлю» (2014), Л. Костенко «Записки українського самашедшого» (2012), М. Матіос «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» (2006), Ю. Щербака «Час смертохристів. Міражі 2077 року» (2011), «Час великої гри. Фантоми 2079 року» (2012), «Час тирана. Прозріння 2084 року» (2014).

Предмет дослідження: сучасний український політичний роман як жанровий різновид та його модифікації, стильова специфіка, своєрідність художнього відображення політичних подій, явищ і постатей.

Мета дослідження: охарактеризувати жанрово-стильову специфіку сучасного українського політичного роману, провести комплексний аналіз системи зображально-виражальних засобів.

Досягнення поставленої мети передбачало виконання комплексу **завдань:**

- з'ясувати суспільно-культурологічні передумови становлення політичного роману як жанрового різновиду в національній літературі, охарактеризувати його стильову специфіку;
- розкрити проблематику та ідейне спрямування політичних романів;
- показати роль художньої інтерпретації суспільно-політичних подій у моделюванні національних реалій і персонажів;
- простежити композиційно-сюжетні особливості політичних романів;
- проаналізувати інтертекстуальність на різних рівнях організації тексту;
- осмислити принципи художнього характеротворення;
- розглянути своєрідність і засоби художнього втілення авторської свідомості та світовідчуття в політичних романах у процесі осмислення письменниками реалій доби.

Виконання завдань пов'язано із залученням здобутків світового та вітчизняного літературознавства, психології, політології та філософії.

Методи дослідження відповідають інтердисциплінарному статусу досліджуваної теми. У роботі реалізовано як загальні методи наукового дослідження (аналіз, синтез, опис, визначення, інтерпретація), так і власне літературознавчі. Пріоритетним став *культурно-історичний*, який посприяв вивченню і розкриттю особливостей політичного роману у зв'язку з історичними та культурними обставинами в Україні. *Психоаналітичний* метод дав змогу з'ясувати вплив суспільно-політичних та економічних проблем на внутрішній світ людини. *Історико-порівняльний* метод допоміг простежити зміни в жанровій природі роману, тенденціях розвитку українського політичного роману. *Порівняльно-зіставний* метод спрямовано на виявлення мотивів, засобів і форм відображення одних і тих же суспільно-політичних подій у різних творах. *Біографічний* метод застосовано для встановлення визначальних зв'язків між біографією авторів та особливостями творення ними художньої дійсності.

Соціологічний метод дав підстави пов'язати літературні явища із соціальними аспектами. Метод *інтертекстуального аналізу* залучений для встановлення взаємозв'язків між досліджуваними творами, їх подібних і відмінних ознак. У роботі використано *аналітико-описовий* метод для добору, систематизації, опису й аналізу множинних структурно-змістових характеристик творів.

Теоретико-методологічну базу дисертації складають праці вітчизняних і зарубіжних учених із проблем теорії та історії літератури С. Андрусів, Р. Барта, Н. Бернадської, М. Васьківа, О. Галича, Ю. Коваліва, Н. Копистянської, С. Крижанівського, В. Марка, М. Наєнка, Х. Ортеги-і-Гассета, С. Павличко, М. Римаря, С. Скварчинської, А. Ткаченка, Ц. Тодорова, Н. Ференц, В. Халізева, Р. Харчук, С. Хороб, В. Яременка; наукові розвідки та літературно-критичні матеріали про специфіку політичного роману Дж. Айреса, У. Блотнера, Р. Бойєрса, М. Вілдінга, Т. Гераськіна, Дж. Девідсона, М. Жулинського, Д. Затонського, В. Климчука, Г. Мілна, І. Моторнюка, Р. Олтера, В. Оскоцького, Є. Поветкіна, Б. Проскурніна, Л. Сеника, М. Спіра, І. Хоува, О. Шейгал, поетику М. Бахтіна, В. Виноградова, Б. Томашевського, інтертекстуальність Ю. Крістєвої, А. Супруна, С. Філоненко, естетику Т. Бовсунівської, С. Хороб, В. Кожінова, публіцистику О. Пономаріва, М. Пилинського, Н. Дзюбишиної-Мельник, К. Ленець.

Наукова новизна роботи – *вперше* в українському літературознавстві окреслено зміст поняття *політичний роман* як жанровий різновид; визначено жанрово-стильові ознаки політичного роману; обґрунтовано його формозмістову своєрідність; показано місце в ієрархічній системі романної типології; подано класифікацію жанрових модифікацій на прикладах сучасних українських творів.

Аналіз політичних романів доповнив і удосконалив цілісну картину дослідницького сприйняття доробку українських прозаїків і літературного процесу ХХ – ХХІ ст., окреслюючи нові грані в історико-літературному вивченні творчості письменників – авторів проаналізованих творів. Розгляд сучасних романів у контексті новітнього літературного процесу з позиції художньої інтерпретації політичних конфліктів надає подальшого розвитку систематизації та збагачує результати вже наявних наукових розвідок, присвячених окремим аспектам означеної проблеми.

Особистим внеском здобувача є формулювання дефініції *політичний роман*; самостійне дослідження специфічних жанрово-стильових домінант українського політичного роману як жанрового різновиду; розробка класифікації його жанрових модифікацій. У спільній публікації з В. О. Кравченко [2] автором розкрито письменницьке бачення парадигми політичних подій в Україні та фактажно-соціальну основу роману «Записки українського самашедшого» Л. Костенко. Дисертація виконана самостійно, усі засадничі ідеї та висновки належать безпосередньо авторці.

Теоретичне значення дисертації зумовлено тим, що отримані результати розширюють знання про жанрові різновиди й модифікації роману, своєрідність творів політичної тематики, принципи характеротворення у сучасному

політичному романі. Висновки дослідження конкретизують і доповнюють наукові уявлення про індивідуально-авторські ознаки творів.

Практичне значення одержаних результатів постає в тому, що вони сприяють подальшому студіюванню своєрідності політичного роману; розширюють можливості дослідження творчості сучасних українських романістів. Матеріали можуть бути використані у викладанні курсу історії української літератури, читанні спецкурсів і спецсемініарів, на факультативних курсах із історії української літератури в школах із поглибленим вивченням гуманітарних дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи викладено в доповідях, виголошених на **міжнародних** конференціях «Біографія як текст» (Чернівці, 2014); «Літератури світу: поетика, ментальність і духовність» (Кривий Ріг, 2015), «Україністика – минуле, сучасне, майбутнє» (Чехія, Брно, 2015), «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури і культури» (Чехія, Оломоуц, 2016), «Від смішного до великого: феномен комічного в літературі та культурі» (Бердянськ, 2017), «Актуальні проблеми філології та журналістики» (Ужгород, 2018), **всеукраїнських** «Література й історія» (Запоріжжя, 2014, 2018), «Запорожжя в гуманітарному дискурсі» (Запоріжжя, 2015, 2017); **міжвишівських** наукових читаннях «Українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрямки, проблеми (до 105-річчя від дня народження М. Д. Бернштейна)» (Запоріжжя, 2016), «Українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрямки, проблеми (до 80-річчя від дня народження В. Ф. Шевченка)» (Запоріжжя, 2017).

Дисертацію окремими розділами та в повному обсязі обговорено на засіданнях кафедри української літератури філологічного факультету Запорізького національного університету та рекомендовано до захисту.

Публікації. Основний зміст результатів роботи відображено у 14 публікаціях: 5 із яких надруковано у фахових виданнях України, 1 – у закордонному періодичному виданні.

Структура й обсяг роботи зумовлені загальною концепцією та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження – 224 сторінки, основного тексту – 182 сторінки, список використаних джерел становить 267 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У «Вступі» аргументовано доцільність вибору теми дослідження, її актуальність, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт, теоретико-методологічну основу та методи дослідження, окреслено зв'язок із науковими

програмами, наукову новизну, теоретичне й практичне значення, указано на апробацію результатів дослідження, наукові публікації, структуру й обсяг роботи.

Перший розділ – **«Теоретико-методологічні засади дослідження політичного роману»** – структуровано на два підрозділи, в яких систематизовано основні положення літературознавчих праць, присвячених вивченню роману, зокрема політичного; охарактеризовано його жанрово-стильові ознаки; обґрунтовано вибір визначення робочого поняття *політичного роману* як жанрового різновиду, що обумовило структуру роботи; визначено місце політичного роману та його модифікацій у контексті вітчизняної романної типології (на прикладі сучасних українських романів XX – XXI ст.).

У підрозділі **1.1. – «Політичний роман у літературознавчому дискурсі»** – простежено, як епоха постмодернізму вплинула на трансформацію романної форми, на ставлення автора й читача до історії, до інтерпретації суспільних і політичних подій. Дедалі частіше з'являються твори, до яких уводиться політична проблематика, що зазнає різних художніх інтенцій та різних рівнів їх утілення. Але в українських літературознавчих виданнях немає визначення політичного роману, хоча його як один із жанрових різновидів (за змістовим принципом) називає О. Галич. Також Н. Копистянська зазначає, що наслідком втручання публіцистики в літературу стало виникнення у XX ст. соціально-політичного роману (наприклад, «Гребля» М. Майєрової, «Вогонь» А. Барбюса, «Перший удар» А. Стіля та ін.).

Розглянуто наукові розвідки, присвячені політичному роману в англійській, американській, німецькій, російській літературах. Це дало можливість виділити як загальні, так і специфічно-національні ознаки жанрового різновиду.

У сучасного політичного роману були попередники ще у XVII ст., як стверджував Д. Затонський у праці «Художні орієнтири XX століття». Політичний роман не міг виникнути раніше свого «інваріанта» – роману соціального і, не пройшовши «школу» одного зі своїх предтеч, – роману історичного. Зазначимо, що Б. Проскурнін мав на увазі роман, у сюжетно-фабульній основі якого – єдиноборство в сфері владних відносин, народжене зіткненням різних політик (різного рівня і масштабів). Т. Гераськін стверджував, що роман є політичним у тому випадку, коли політика вводиться безпосередньо в дію твору як одна з провідних мотивацій.

Розвиток жанрового різновиду простежено в літературознавчому дискурсі англійської, американської, російської, німецької літератур XIX – поч. XX ст. У дисертації, присвяченій вивченню англійського політичного роману, Дж. Айрес, застосовуючи діахронічний підхід, аналізував романи «до Орвелла» та «після Орвелла». У зарубіжному літературознавстві важливе місце посідають наукові дослідження американського й англійського політичного роману У. Блотнером, Р. Бойєрсом, Г. Мілном, Р. Олтером, М. Спіром, І. Хоувом, де автори наблизились до визначення політичного роману, окреслюючи його специфіку.

Політичний роман характеризуємо як жанровий різновид, у сюжетно-фабульну основу якого покладено політичний конфлікт, що є домінантою твору.

У політичному романі переплітаються політичні стереотипи, цінності, мотиви, ідеології, погляди, характерні для соціуму певного історичного періоду. І водночас – індивідуальні думки, інтенції, світогляд, які в сукупності відображають авторське сприйняття та оцінку політичної дійсності.

У підрозділі 1.2. – *«Концептуальне бачення сучасного українського політичного роману як жанрового різновиду»* – з'ясовано, що новітні поєднання у текстах українських політичних романів містики й публіцистичності, сучасної хроніки й щоденникової сповіді, фантазування й реальності, альтернативного бачення й заглиблення в історію вивели їх на світовий рівень.

У дисертації підтримано п'ятиступеневу класифікацію: рід – вид – жанр – жанровий різновид – жанрова модифікація (за Н. Копистянською) та конкретизовано її щодо політичного роману.

Виділено такі ознаки українського політичного роману: політичний конфлікт – домінанта твору (міжособистісні конфлікти розглядаються як наслідок політичного впливу на людину); тло твору – політичні події (завдання автора – розкрити політичну реальність, суть суспільних відносин); політична авантюризм у сюжеті; основна думка звернена на соціально-політичні проблеми (порушуються загальнонаціональні, загальнодержавні проблеми, що мають політичне підґрунтя); політична суть колізій (долі персонажів пов'язані з політичною боротьбою, пошуками кращого життя); головні герої є виразниками ідеологічно-політичних переконань автора; персонажі займають діаметрально протилежні політичні позиції (духовні шукання ведуть до зіткнення різних інтересів); текст документалізовано (має фактажну основу завдяки введенню листів, щоденникових записів, новин із засобів масової інформації тощо); баланс між реальністю, вимислом і домислом (зображення політичних діячів у художньому тексті має довільні ракурси, домислюються головні або другорядні персонажі, але достовірно відтворюються епоха, побут, суспільні відносини; події можуть відбуватися у вигаданій, «неіснуючій» країні); елементи публіцистичного стилю письма, насичення суспільно-політичною лексикою; технологія індивідуально-авторського впливу на політичні переконання реципієнта, розбудова концепції «прийнятної» / «неприйнятної» політичної культури.

Простежено, що в загальносвітові тенденції становлення й розвитку роману 1920–1930-х років цілком уписувався твір М. Хвильового «Вальдшнепи», в якому М. Жулинський, В. Климчук, Ю. Ковалів, Ю. Лавріненко, Л. Сенік убачали ознаки кількох жанрових різновидів, зокрема й політичного роману, спрямованого проти партійної політики більшовиків. У розвитку основної колізії між свідомою інтелігенцією і владою на ґрунті обстоювання національних прав України автор застосував бінарний принцип, розвинений у зв'язках персонажів Дмитро Карамазов – Ганна, Карамазов – Аглая.

Суто *політичним романом* вважаємо твір «Країна Ірредента» Р. Іваничука, адже в ньому наявний конфлікт між природою людини та політичними конструктами, що впливають на долю персонажів, формуючи політичний вимір особистісних конфліктів, а політичні перипетії є головним предметом зображення. Жанровий різновид роману так визначив і автор. Загалом це політичний репортаж про події Майдану 2004 року.

З огляду на співвідношення змістових і формотвірних чинників, пропонуємо систему жанрових модифікацій політичного роману.

До *соціально-політичних* відносимо романи «Записки українського самашедшого» Л. Костенко і «Варфоломієва ніч» М. Гримич. У першому з них поєднано риси історичного літопису й щоденникових записів. У другому розкрито таємниці передвиборчого процесу, брудні технології та мрії не посвячених у політичні реалії громадян про краще майбутнє.

Проблему збройного відстоювання української ідентичності, прагнення вплинути на колоніальну свідомість українців, зміцнити їхній дух майстерно змальовано у *воєнно-політичному* романі «Чорний ворон» В. Шкляра.

Труднощі відходу в минуле тоталітарного режиму, критична налаштованість авторів, зосередження на аналізі суспільних негараздів, виявлення зловживань влади розглядаються через конкретні долі персонажів у романах «Заплава» В. Баранова, «Брухт» П. Загребельного, «Егоїст» М. Гримич, які називаємо *кримінально-політичними*. Висвітлюючи події Помаранчевої революції, роман «Заплава» охопив значно ширше коло суспільного життя сучасної України у строкатих картинах життя головного героя – журналіста Артема. «Брухт» вирізняється панорамністю в моделюванні подій, масштабністю показу руйнації не лише економіки, політики, культури, а й психіки людей у зв'язку з розвитком великого й малого бізнесу, махінацій, із розкраданням народного майна. Роман «Егоїст» подає змістовні описи механізмів управління в період зовнішньої загрози та внутрішньої боротьби в Україні на початку ХХІ ст., криміналізованої політики через зображення життя сучасного джентльмена, нащадка українського козацького роду, політика й адвоката Георгія Липинського, українських депутатів, що ведуть закулісні ігри в стінах Верховної Ради.

Чутлива інтуїція, уведення замовчуваних реалій, спрямування читацького інтересу на вічну тему добра і зла, на їх персоніфікацію забезпечили творчий злет *сатирично-політичних* романів «Мандрівки до Аберфайлю» Р. Іваничука, «Стовпо-творіння» П. Загребельного, «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» М. Матіос, «Оленіада» І. Роздобудько, «Тероріум» В. Кожелянка. Ці жанрові модифікації вирізняються сатиричним зображенням сучасної влади та політичного досвіду в країні, викривальним пафосом, ідейною гостротою, зумовленою глибоким проникненням у суть зображуваних подій і явищ політичної сфери життя.

«Мандрівки до Аберфайлю» Р. Іваничука є сплавом публіцистичних та художніх роздумів письменника про близьких йому людей, долю України. Тут звучить нищівна критика діяльності українських політиків, персоналії яких приховані під масками персонажів. У творі передбачено вибух народного гніву, що й сталося згодом, 2013 року.

В «Оленіаді» І. Роздобудько обіграє ідею комунізму, відверто заявляє про суспільні вади, завуальовано називає події Помаранчевої революції Оленячою Толокою, а події 2013 року переносить у країну Лапландію, переінакшує прізвища політиків і назви партій – Разанов (Микола Азаров), Ян Кабатчик (Ян Табачник), «Гегемони» («Партія регіонів»). Авторське визначення твору – роман-комедія абсурду.

2001 рік залишив у пам'яті українців спогади про так званий «касетний скандал», акції протесту «Україна без Кучми», арешт членів УНА-УНСО та студентів, відставку уряду В. Ющенка в річницю Чорнобильської катастрофи, вихід із Лук'янівського СІЗО Ю. Тимошенко. Низка цих історичних подій знайшла своє епохальне втілення в альтернативній історії В. Кожелянка «Тероріум». Політичній атмосфері за президента Кромешного протистоїть екстремістська організація «Юна Великоукраїна», терористів якої називають «ювелірами», бо вони у відповідь на тотальну заборону демонстративно носили різні золоті прикраси і мали запозичені з української історії та літератури псевдоніми: командир Роксолана, осавул Довбуш, хорунжі Кармелюк і Тарас Бульба, бійці Гонта, Залізник, Святослав, Махно, Кривоніс та ін.

Глобальність порушених проблем у трилогії Ю. Щербака «Час смертохристів. Міражі 2077 року», «Час великої гри. Фантоми 2079 року», «Час тирана. Прозріння 2084 року» потребувала поєднання жанрових традицій світової літератури і нових жанроутворень. Як результат жанрового синтезу постали *політичні романи-антиутопії*. Літературознавці відносять трилогію до сучасної апокаліптики (Т. Бовсунівська), до гібридизації жанрів (С. Хороб), до перших в українській літературі романів-антиутопій (М. Слабошпицький). Особливим є їх головний герой – генерал української розвідки Ігор Гайдук, який, усупереч перешкодам, постійним смертельним ризикам, вникає у проблеми загрози атомної війни. Персонаж постає в ідеологічній еволюції. Письменник увів у твір біблійно-міфологічні епізоди за участю Христа і Сатани. Серед жанрових синтезів виділяємо *романи-щоденники* «Записки українського самашедшого» Л. Костенко, «Мандрівки до Аберфайлю» Р. Іваничука.

Поєднання жанрів літератури й інших видів мистецтва утворює жанровий синкретизм твору «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» М. Матіос – *роман-симфонія*.

У другому розділі – **«Формозмістові чинники сучасного українського політичного роману»** – розглянуто стильові особливості політичних романів за двома групами чинників: зовнішніми – художньо освоєні письменником життєві

реалії, традиції, новаторство, літературний напрям і внутрішніми – вибір персонажів, їх систематизування, композиція і сюжет, текстові зв'язки.

Проблематиці та ідейному наповненню політичних романів присвячено підрозділ **2.1. – «Проблематика та ідейне спрямування»**. І в реальному житті, і в художній структурі політичного роману гостро постає проблема «людина і влада». Політичні перипетії переплітаються з духовними та моральними колізіями: стирання межі між прекрасним і потворним, правдою і брехнею, справедливим і безчесним; відносність моральних норм та орієнтирів суспільства; нівелювання загальнолюдських цінностей; перевага світу матеріального над духовним; користолюбні та егоїстичні мотиви; зміна міри відповідальності людини як за власне, так і за чуже життя.

У романі Р. Іваничука «Країна Ірредента» сповнений віри у звитягу нинішнього покоління оповідач, в уста якого письменник уклав власні переконання, подався на столичний майдан. Із давнім другом, колишнім політв'язнем Михайлом Безрідним, вони говорять про однастайність трьох поколінь у боротьбі за свободу, про незгуртованість четвертого покоління, наймолодшого, про прірву, яка пролягла між ним і сином Ігорем. Той байдужий до подій на Майдані, він «прибічник Хама». Тож проблему «батьків і дітей» Р. Іваничук розглянув крізь призму політичних відносин.

Проблема «людина і влада» є провідною і в романі В. Баранова «Заплава», алегорична назва якого означає ріку, що виходить із берегів і затоплює все навкруги. Як непідкупний журналіст головний герой твору Артем бореться за справедливість і вірить, що нова влада не допустить розгулу злочинності.

Різні актуальні проблеми сучасного українського суспільства порушує Л. Костенко в «Записках українського самашедшого»: екологічні, гендерні, мовно-літературні, чорнобильської трагедії, кохання, виховання дітей тощо. Та провідна ідея – політична ситуація в державі негативно впливає на різні сфери життя українців, навіть на родинні стосунки. Висловлює письменниця розчарування владою: нечесні вибори, діяльність депутатів, високий рівень корупції, безвідповідальність державних посадовців, безкарна злочинність, еміграція українців. Судження та ідеї авторки, бачення хвилюючих реалій буття втілив головний герой – програміст.

Знакові явища й процеси України 1990-х років показано в романі П. Загребельного «Брухт»: демократію змінюють проплачені телеканали й політологи, економіку – схеми з мінімумом від вартості продукції виробнику й максимумом реалізатору. Акцентовано проблеми науки і псевдо-науки, прислужництва її гуманітарних галузей та ідеологічного пристосування.

Міцні зв'язки не лише з політичними перипетіями, а й із моральними колізіями соціуму демонструє М. Гримич у романі «Егоїст», слідом за В. Винниченком пропонуючи екзистенційну концепцію чесності, відвертості з собою, внутрішньої свободи особистості.

Відтворюючи маловідомі події історії України 1920-х років – визвольної війни Холодноярської республіки, В. Шкляр у романі «Чорний ворон» змалював живі приклади боротьби з окупаційною владою більшовиків.

М. Матіос у романі «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» характеризує закони й принципи українського менталітету та політикуму. На передньому плані образ Улі Милашенко. Порушено проблеми відносин із корисливою Європою, із загарбницею Росією, зі США, що мають екзотичне ім'я «З'єднані Шви Атлантиди».

У трилогії Ю. Щербака «вчення» смертохристів ґрунтується на доведенні земної смерті Христа і блюзнірстві над християнськими канонами. Письменник сфантазував ліквідацію Імперії Двоголового Орла. Розлогі нарації має основна проблема: Російська імперія повністю увібрала в себе віру та ідею мусульман. Найвища мета ісламбаду («Глобального джихаду») у знищенні християн, тобто в дії у 2082 року. «Христоциду» і встановленні влади всесвітнього халіфату на основі відданості Алахові та його Пророку. Така жорстокість художнього вимислу спрямована на передбачення заради збереження миру.

У підрозділі 2.2. – *«Своєрідність художньої інтерпретації суспільних подій»* – простежено, як у текстах політичних романів із метою осмислення соціополітичної дійсності переплітаються реальні факти, події, явища суспільно-політичного життя – з художнім вимислом і домислом. Прагнучи зазирнути в майбутнє, автори політичних романів-антиутопій та сатирично-політичних романів удаються до моделювання символічної реальності, інтерпретують як справжні, так і фіктивні події та явища, що стосуються водночас і зреалізованого (пережитого), і прогнозованого.

Інколи автори прямо називають місце, де розгортаються головні події (Україна – у романах «Заплава» В. Баранова, «Егоїст» М. Гримич, «Записки українського самашедшого» Л. Костенко, «Країна Ірредента» та «Мандрівки до Аберфайлю» Р. Іваничука, «Чорний ворон» В. Шкляра, трилогія Ю. Щербака), іноді – переносять художню дійсність на вигадану територію (Кучугури, передмістя великого індустріального центру, в романі «Брухт», Стовполандія у «Стовпо-творінні» П. Загребельного, країна УКР – «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» М. Матіос, районне містечко NN – «Варфоломієва ніч» М. Гримич). Ідеться й про політичну діяльність інших країн світу, міжнародні соціально-економічні відносини.

У підрозділі 2.3. – *«Особливості композицій»* – проаналізовано особливості елементів побудови політичних романів, що визначають системи подій, їх естетичне освоєння й осмислення, еволюцію характерів у художніх часопросторах. Рушійними силами, які надають їм динаміки, є конфлікти, що найчастіше підпорядковані одному з них – наскрізному в сфері суспільно-політичних, владних відносин, у зіткненнях протилежних політичних думок, поглядів, позицій, ідеологій. Політичний конфлікт – жанрова домінанта

аналізованих романів. Визначено, що превалюють «відкриті» (за ознакою публічності / непублічності їхнього перебігу) конфлікти. Суперечності й колізії виносяться персонажем на широкий загаль.

Неординарність авантюрно-фантастичного сюжету роману Ю. Щербака «Час смертохристів. Міражі 2077 року», що має політичне підґрунтя, викликала захопливі відгуки критиків. Нову політичну карту світу поділено на потужні державні утворення, серед яких – Військово-Козацька Федеративна Держава, що втрачає суверенітет у 2077 році, бо панівна влада є формальною, її визначає олігархічний клан. Після повернення зі служби в Конфедерації Держав Північної Америки головний персонаж – розвідник Ігор Гайдук – стає учасником політичних інтриг, підступних змов, безуспішно прагне захистити державу від агресії Чорної Орди. Автор вдається до віртуозних стилізацій під документ (документ-фікція, документ-прийом).

У воєнно-політичному романі «Чорний ворон» В. Шкляр оперує справжніми історичними джерелами, адже для написання книги використав документальні факти різних видань. Автор переконує, що війна – це політична помилка, наслідок безкомпромісності, прагнення загарбників до розширення влади. У динамічно-напруженому сюжеті роману спостерігаємо зміщення часового простору, напівмістичну втечу головного персонажа, нарації про надприродні явища, образи крука, коня, вовка, описи кривавих епізодів, небезпечних пригод.

Відображення політичних злочинів, підсиджувань за стінами Верховної Ради, жорстоких методів державної політики демонструє сюжетна лінія роману «Егоїст» М. Гримич.

Твори «Записки українського самашедшого» Л. Костенко та «Мандрівки до Аберфайлю» Р. Іваничука написані у формі щоденника. Зосереджено увагу на роздумах про ментальність українського народу, механізми управління державою, політичний безлад, що триватиме до появи сильного й відповідального керівника. Рушієм сюжетних ліній є боротьба головних персонажів із аморальністю політичних утриманців, пошуки кращого життя.

У підрозділі **2.4. – «Інтертекстуальність»** – з'ясовано, що інтертекстуальність, формуючи складну картину взаємодії текстів, увіходить у політичні романи на різних рівнях їх організації. Зокрема автори часто вдаються до ремінісценцій та алюзій.

Спрямованість роману «Записки українського самашедшого» Л. Костенко проглядається вже в назвах однойменних повістей «Записки сумасшедшого» М. Гоголя і Л. Толстого і в прямому зіставленні програміста з гоголівським персонажем – Овксентієм Поприщиним. Письменниця апелює до текстів класичної світової та вітчизняної літератур, вдається до прямих посилань щодо міфологічних і біблійних персонажів, історичних постатей тощо.

У назві політичного роману-симфонії М. Матіос «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» бачимо референцію до кіно, а також прозору алюзію на постать Ю. Тимошенко. У тексті використано прямі або дещо деформовані уривки з таких

творів: «Тарас Бульба» М. Гоголя, «Жанна д'Арк» І. Кошелівця, «Парфуми» П. Зюскінда. Авторка зумисне акцентує зв'язок тексту з позалітературними чинниками: політичним, політтехнологічним, медійним дискурсами.

Назва роману Р. Іваничука «Країна Ірредента» майже тотожна з назвою книги Ю. Бачинського «Україна irredenta» (1895). Сучасний автор вбачає певну аналогію між нинішніми подіями в Україні та перипетіями італійського суспільно-політичного руху кінця XIX – поч. XX ст. іредентизму (від «irredento» – незвільнений) – за приєднання до Італії етнічних груп, які проживали на території Австро-Угорської імперії. Сфокусовано увагу на політичній ситуації в Україні, на неминучості її самостійності.

У підрозділі 2.5. – «*Специфіка мовного арсеналу*» – досліджено особливості виражально-зображальних засобів політичного роману, переплетення елементів публіцистичного стилю та художнього.

У персоніфікації Майдану як живого організму в романі «Країна Ірредента», Р. Іваничук творить дієслівні ряди, насичує діалоги суспільно-політичною лексикою, експресивними словосполученнями.

Суспільно-політична лексика переважає в *соціально-політичних* романах «Записки українського самашедшого» Л. Костенко, «Варфоломієва ніч» М. Гримич, зокрема в діалогах і монологів персонажів.

В. Баранов, М. Гримич, П. Загребельний у *кримінально-політичних* романах «Заплава», «Егоїст», «Брухт» за допомогою цієї лексики розкривають в іронічно-саркастичному плані реалії політичної ситуації минулої й сьогодення. У подібних емоційно-експресивних функціях автори застосовують її і в *сатирично-політичних* романах («Мандрівки до Аберфайлю» Р. Іваничука, «Стовпо-творіння» П. Загребельного, «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» М. Матіос), змальовуючи колонію алегоричних персонажів та низку гротескових ситуацій. Серію саркастичних аббревіатур створив Ю. Щербак у *політичному романі-антиутопії*.

Із прагматичною метою (осудження дій посадовців; несхвалення, неприйняття політичного устрою) автори досліджуваних романів вдаються до численних okazіоналізмів. Наприклад, П. Загребельний у «Брухті»: дармократія, дурнократія, телебrehуністи, ніби-людина, ніби-виготовляє, ніби-продукція, інсульт-привіт, Куп-метал, Крав-метал, Крав-брухт тощо. У «Стовпо-творінні»: стовпотуція, присидинт, Давистовп, Держистовп, Стовполазенко, Стовпоклей тощо. Переважну більшість прізвищ М. Матіос утворює методом аналогії й анаграмування, що підсилює їхнє змістове наповнення: Давид Зубанія Великий, Микола Довго-меле-мельченко, Грицько Пустомельченко, Серж Кідалов тощо.

У третьому розділі – «**Поетика характеротворення в політичному романі**» – проаналізовано персоносферу сучасних політичних романів, подано системний опис характеротворення з огляду на авторські естетико-стилістичні засади.

Аналіз комплексу засобів характеротворення дав змогу в підрозділі **3.1. «Образи-персонажі в палітрі тексту»** простежити, як впливає політичний вимір конфліктів, суспільно-економічних проблем на особистість, її внутрішній світ.

Образ-персонаж у політичному романі – це художньо переосмислений плід уяви й фантазії автора, що часто стає виразником політичних та ідеологічних переконань самого письменника. Здебільшого він твориться способом «збирання» характеру й рис зовнішності, які набувають живої плоти. Так, під пером політичних романістів оживає переважна більшість реальних політичних і громадських діячів – президентів, олігархів, депутатів, суддів, прокурорів, світових політиків, послів, журналістів, політв'язнів, мітингарів тощо.

У романі В. Баранова «Заплава» замасковано прізвища так званих політиків: Гоценка, Новаковського, Шутіна, Гочі Хундадзе. Об'єктом для іронічних філіппік у романі Ю. Щербака «Час тирана. Прозріння 2084 року» стали досить упізнавані політики – власник харківського міського ринку Мітель Дупкін та його соратник Адольф Хермес. В образі Улі Милашенко – головної героїні роману М. Матіос «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» – теж упізнавана постать. Наголошено на обраності Улі як національної Берегині. Знаходимо у творі й саркастично видозмінені імена відомих політиків: Романа Смердного, Міті Якуновича, Сашка Буй-Тур-Чинова, Леоніда Другого Кудли, Всесвята Тискуна, Олександера Холода, Віктора Мертвечука та ін. (понад тридцять осіб). Через художню портретну деталь авторка вдається до сатирично-гротескного висміювання поведінки персонажів. Наприклад, Пашко Казнаренко – високий чоловік з одним оком ангела, а другим – сатани; Мітя полюбляє смугастий одяг тощо.

У поезиці політичних романів застосовується й такий перевірений засіб, як залучення з метою характеристики персонажів образних аналогій та імен зі світової класики. Наприклад, гофманівський персонаж Крихітка Цахес, який мав здатність відбирати у ближніх і присвоювати собі їхнє вміння, фігурує в романах Р. Іваничука («Країна Ірредента», «Мандрівки до Аберфайлю») та П. Загребельного («Брухт»).

У процесі осмислення політичних прорахунків минулого, значущих подій сьогодення, що впливатимуть і на моделювання майбутнього українського народу, прозаїки фокусують увагу суспільства на національному самовизначенні та самозбереженні, спонукають читачів до проведення очевидних паралелей між текстами і життєвими реаліями, висловлюючи прозорі симпатії / антипатії та сподіваючись на розуміння й підтримку своїх політичних уподобань. Про це йдеться у підрозділі **3.2. «Утілення індивідуально-авторського світовідчуття і свідомості у поведінці протагоністів»**.

Авторське «я» Л. Костенко закодовано в образі програміста – головного персонажа, який перетворився в «рупор» ідей письменниці, сприймає й осмислює багато інформації з інтернету, газет, радіо й телебачення, фіксує негатив, якого в

житті, на його думку, набагато більше, ніж позитиву. Він подає себе нормальною людиною, але під впливом суцільної брехні, кризових явищ у суспільстві перетворюється на «божевільного».

Потребу катарсисної ненависті до несправедливості та беззаконня втілює В. Баранов у образі головного героя роману «Заплава» журналіста Артема. Реальну протидію представникам продажної влади він звершує в час Помаранчевої революції.

Відкрито висловлює особисті роздуми щодо політичної ситуації в Україні, щодо її складності й суперечності Р. Іваничук у романах «Країна Ірредента» і «Мандрівки до Аберфайлю». Із публіцистичним завзяттям характеризує П. Загребельний політичних осіб і арт-політиків, яких цікавлять не країна чи електорат, а бажання потрапити в депутатське крісло.

Уїдлимо, гостро й справедливо охарактеризувала М. Матіос у романі «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» цинічне пристосуванство, бездіяльність, розкрадання помаранчевими політиками державного майна. Екзистенційні та національні модуси буття особистості в романі М. Гримич «Егоїст» спрямовані до невтішної думки, що українці дуже скоро зруйнують незалежність своїми ж діями.

У **«Висновках»** підсумовано й узагальнено основні результати дослідження жанрово-стильових рис українського політичного роману, обґрунтовано його формозмістову своєрідність.

Систематизовано основні положення літературознавчих праць, присвячених дослідженню роману, зокрема політичного. З'ясовано суспільно-культурологічні передумови становлення політичного роману як жанрового різновиду в національній літературі.

Політичний роман окреслено як жанровий різновид, у сюжетно-фабульну основу якого покладено політичний конфлікт. Виділено й узагальнено жанрововизначальні та стильові параметри українського політичного роману. Зазначено, що романи мають суспільно-політичну зорієнтованість, висвітлюють культуру взаємин між людьми різних соціальних станів, надають можливість письменникам висловлювати власні світоглядні рефлексії на навколишню політичну дійсність та місце людини в ній.

З огляду на співвідношення змістових і формотвірних чинників, запропоновано систему жанрових модифікацій політичного роману: *соціально-політичний* («Записки українського самашедшого» Л. Костенко, «Варфоломієва ніч» М. Гримич); *воєнно-політичний* («Чорний ворон» В. Шкляра); *кримінально-політичний* («Заплава» В. Баранова, «Брухт» П. Загребельного, «Егоїст» М. Гримич); *сатирично-політичний* («Мандрівки до Аберфайлю» Р. Іваничука, «Стовпо-творіння» П. Загребельного, «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» М. Матіос, «Оленіада» І. Роздобудько, «Тероріум» В. Кожелянка). Серед жанрових синтезів виділяємо: *політичні романи-антиутопії* (романи трилогії Ю. Щербака «Час смертохристів. Міражі 2077 року», «Час великої гри. Фантоми

2079 року», «Час тирана. Прозріння 2089 року»), *політичні романи-щоденники* («Записки українського самашедшого» Л. Костенко, «Мандрівки до Аберфайлю» Р. Іваничука). Як результат жанрового синкретизму роман М. Матіос «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» – *роман-симфонія*.

На матеріалі сучасних українських політичних романів проаналізовано їх тематику та проблематику, ідейне спрямування, домінанти поетики. І в реальному житті, і в художній структурі політичного роману головною є проблема «людина і влада». Письменники порушують різні актуальні проблеми сучасного українського суспільства, що мають політичне підґрунтя. Авторське бачення хвилюючих реалій утілюється в роздумах про владу, демократію, діяльність депутатів, рівень корупції, політичне пристосування державних посадовців, злочинність, еміграцію українців тощо. Політичні перипетії переплітаються з духовними та моральними колізіями.

В основі політичного роману та його модифікацій переважають реальні політичні факти минулого й сьогодення. У політичних романах-антиутопіях та сатирично-політичних романах автори вдаються до моделювання символічної реальності з метою зазирнути в майбутнє. Тож інтерпретуються як реальні, так і фіктивні явища, що стосуються водночас і пережитого, і прогнозованого.

Визначено композиційно-сюжетні особливості текстів. У романах превалює політичний конфлікт, а міжособистісні колізії постають як наслідок політичного впливу на людину. Рушієм сюжетних ліній є боротьба головних персонажів проти аморальності політичних утриманців, пошуки кращого життя. Зосереджено увагу на роздумах авторів про ментальність українського народу, механізми державного управління, руїну, яка триватиме в Україні до приходу справжнього лідера.

Досліджено особливості виразально-зображальних засобів політичного роману, плюси й мінуси поєднання елементів публіцистичного та художнього стилів.

Стверджено, що інтертекстуальність входить у політичні романи на різних рівнях їх організації, формуючи складну картину взаємодії текстів. Автори політичних романів часто вдаються до різноманітних форм залучення чужих уривків.

Розкрито поетику характеротворення у досліджуваних романах: засоби прямої (внутрішнє мовлення) та непрямої форм психологізму (портрет, інтер'єр, зовнішні форми мовлення), зіставлення / протиставлення персонажів, контраст, гротеск, сарказм. Змальовуючи характери персонажів, автори почасти послуговуються епізодами з особистого життя, власним досвідом. У кодуванні образів-персонажів письменники полюбляють прийом алюзії – імена відомих посадовців, депутатів, екс-президентів, їхніх оплічників не називають, але вони стають зрозумілі з контексту; акцентують увагу на тих політичних постатях, котрі мали чи мають вплив на життя українців.

Простежено, що індивідуально-авторські свідомість і світовідчуття функціонують як динамічні системи когнітивно-ментальних і когнітивно-концептуальних чинників, дедалі частіше схиляючись до нових технологій словотворення, що повинні відповідати новітньому духові часу. Автори політичних романів мають засадничу позицію, яка передається реципієнтові двома шляхами: суб'єктно та позасуб'єктно.

Вивчення жанрово-стильової специфіки сучасного українського роману залишає науковий простір для подальших досліджень.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Шабаль К. Втілення авторської свідомості крізь наратив головного персонажа у «Записках українського самашедшого» Ліни Костенко. *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці, 2014. Вип. 89. С. 86–96.
2. Шабаль К. С., Кравченко В. О. Ретрансляція політичних новин у «Записках українського самашедшого» Ліни Костенко. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2014. № 1. С. 53–60.
3. Шабаль К. С. Суспільні події як основа інтерпретації сучасного політичного роману. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2014. № 2. С. 275–281.
4. Шабаль К. С. Проблема «людина і влада» в сучасному політичному романі. *Літератури світу : поетика, ментальність і духовність* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2015. № 6. С. 352–360.
5. Шабаль К. Принципи характеротворення персонажів у сучасному українському політичному романі. *Současní ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury* : Sborník příspěvků. Olomouc, 2016. № 104. С. 501–507.
6. Шабаль К. С. Гротескний політичний бал-маскарад у романі «Мандрівки до Аберфайлю» Романа Іваничука. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки*. Бердянськ, 2017. Вип. XIII. С. 149–155.

Додаткові публікації:

7. Шабаль К. Діалог історії та сучасності, політики й духовності в романі «Мандрівки до Аберфайлю» Романа Іваничука. *Ukrajínistika : minulost, přítomnost, budoucnost. Literatura a kultura* : Kolektivní monografie věnovaná 20. výročí zahájení výuky ukrajinštiny. Brno : Jan Sojnek. Galium, 2015. С. 291–298.
8. Шабаль К. С. Жанрова унікальність роману Юрія Щербака «Час смертохристів. Міражі 2077 року». *Молодий вчений*. Вип. 7 (47). Херсон, 2017. С. 249–252.
9. Шабаль К. Жанрові домінанти твору «Вальдшнепи» Миколи Хвильового. *Студії філології та журналістики* : зб. наук. праць. Ужгород, 2018. Вип. 5. С. 389–392.
10. Шабаль К. Втілення авторської свідомості у функціях головного героя роману Л. Костенко «Записках українського самашедшого». *Біографія як текст* :

матеріали XI Міжнародної поетикологічної конференції (16–17 жовтня 2014 р.) Чернівці, 2014. С. 127–128.

11. Шабаль К. С. Реалії українського життя в художній дійсності політичного роману «Егоїст» М. Гримич. *Українська література від давнини до сучасності : парадигми, напрямки, проблеми (до 150-річчя від дня народження М. Д. Бернштейна)* : матеріали міжвишівських наук. читань. Запоріжжя, 2016. С. 163–166.
12. Шабаль К. С. Політичний роман : літературознавчий дискурс. *Українська література від давнини до сучасності : парадигми, напрямки, проблеми (до 80-річчя від дня народження В. Ф. Шевченка)* : матеріали міжвишівських наукових читань. Запоріжжя, 2017. С. 165–167.
13. Шабаль К. С. Гротескний політичний бал-маскарад у романі «Мандрівки до Аберфайлю» Романа Іваничука. *Від великого до смішного : феномен комічного в літературі та культурі* : зб. наук. матеріалів конференції (Бердянськ, 28–29 вересня 2017 р.). Бердянськ, 2017. С. 143–144.
14. Шабаль К. С. Політичний характер колізій у романі «Заплава» Віктора Баранова. *Література й історія* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Запоріжжя, 2018. С. 168–170.

АНОТАЦІЯ

Шабаль К. С. Жанрово-стильові особливості сучасного українського політичного роману. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Бердянський державний педагогічний університет. – Бердянськ, 2019.

Дисертація є першим комплексним дослідженням жанрово-стильової специфіки сучасного українського політичного роману в контексті вітчизняної романної типології.

Вивчено наукові праці, присвячені політичному роману в англійській, американській, німецькій, російській літературах, що дало можливість виділити як загальні, так і специфічно-національні ознаки жанрового різновиду. Простежено передумови становлення політичного роману в українській літературі. Політичний роман визначено як жанровий різновид, в основі якого наявний політичний конфлікт. Проаналізовано модифікації політичного роману.

Окреслено тематику, проблематику, ідейне спрямування, композиційно-сюжетні особливості, специфіку стильового арсеналу політичного роману на матеріалі сучасних українських романів. Осмислено роль художньої інтерпретації суспільно-політичних подій, конфліктів.

Зосереджено увагу на особливостях характеротворення персонажів у сучасному українському політичному романі: портретах політичних і громадських діячів, їхніх масках; показано динаміку витворених художньою уявою внутрішніх станів, надання персонажам промовистих імен, їх кодування тощо.

Ключові слова: роман, політичний роман, жанр, жанрова модифікація, стиль.

АННОТАЦИЯ

Шабаль К. С. Жанрово-стилевые особенности современного украинского политического романа. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Бердянский государственный педагогический университет. – Бердянск, 2019.

Исследованы научные труды, посвященные политическому роману в английской, американской, немецкой, русской литературах, что дало возможность выделить как общие, так и специфично-национальные признаки жанровых разновидностей. Определены предпосылки становления политического романа в украинской литературе. Политический роман – жанровая разновидность, в основе которой лежит политический конфликт. Проанализированы модификации политического романа.

Охарактеризованы тематика, проблематика, идейное направление, композиционно-сюжетные особенности, специфика стилистического арсенала политического романа на материале современных украинских романов. Осмыслена роль художественной интерпретации общественно-политических событий, конфликтов.

Сосредоточено внимание на особенностях создания характеров персонажей в современном украинском политическом романе: портретах политических и общественных деятелей, их масках; прослежена динамика созданных художественным воображением внутренних состояний, наделение персонажей красноречивыми именами, их кодировка и т. п.

Ключевые слова: роман, политический роман, жанр, жанровая модификация, стиль.

SUMMARY

Shabal K. S. Genre-stylistic features of modern Ukrainian political novel. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for Candidate degree in Philology (PhD), specialty 10.01.01 «Ukrainian literature». – Berdyansk State Pedagogical University. – Berdyansk, 2019.

The dissertation is the first complex study of contemporary Ukrainian political novels in the context of the national novel typology.

There is no definition of political novel in Ukrainian literary criticism. Taking into consideration the presence in contemporary Ukrainian literature of the works the subject of which is a political conflict, and hence political topics, reflection of socio-political, economic problems and processes, we state that the lack of Ukrainian political novel

thorough research in the context of the national novel typology determines the relevance of the dissertation theme.

The study summarizes scientific works devoted to the political novel in various national literatures, in particular in English, American, German, and Russian ones. This enabled the highlighting both general and specific national traits of genre variety. It is proved that a political novel could not appear before the social novel (its «invariant») and without passing the «school» of one of its predecessors – a historical one.

We define a political novel as a genre, in which plot basis lies the political conflict that serves the leading motivation of the work. Hence, the current «hot» events of the time are reproduced in the political novel, there is a rich factual, documentary in particular, material lies in its basis.

The following genre-styled markers of the Ukrainian political novel have been singled out: political conflict is the genre-dominant of the work; interpersonal conflicts are considered to be the consequence of political influence on a person; political adventure is the basis of the plot; the main idea is focused on socio-political problems (general national, general state problems with a political background are raised); the political aspects of conflicts and collisions often coincide with the painful political realities of our time; social and political components are present not as a background, but as the interaction of the plot parts; the hero is always presented in ideological evolution; the main heroes are the mouthpiece of the author's ideological and political beliefs; the characters take opposite political positions; spiritual pursuits lead to the clash of various political groups and forces' interests; the text is documented; there is a balance between facts, factoid and imagination; journalistic style elements are used; the wide usage of socio-political vocabulary; etc.

The work supports the five-level classification: genus – type – genre – genre type – genre modification and specifies it in terms of a political novel.

We consider the work «Krayna Irrelenta» («The Country of Irredent») by R. Ivanychuk to be *political novel* as it is, in which the conflict between the man's nature and the political constructs influences the character of the characters, forming the political dimension of personal conflicts, and the political vicissitudes are the main subject of the narration. The genre of the novel is also determined in such a way by the author.

Taking into account the various «doses» of content and form-creating factors, we offer a system of genre modifications of a political novel: *socio-political* (L. Kostenko «Zapysky Ukrayins'koho Samashedshoho» («Notes of the Ukrainian by-himself-going»), M. Grymych «Varpholomeyeva Nich» («Bartholomew's Night»); *military-political* («Chornyi Voron» («Black Raven») by V. Shklyar); *criminal-political* («Zaplava» («Flood Plain» by V. Baranov, «Brukht» («Scrap waste») by P. Zagrebelny, «Egoist» by M. Grymych); *satirical-political* («Mandryvky do Aberfaylyu» («Journey to Aberfayl») by R. Ivanychuk, «Stovpotvorinnya» («Pandemonium») by P. Zagrebelny, «Mister i Missis Yu-Ko v Krayini Ukriv» («Mr. and Mrs. Yu-Ko in the Country of

Ukriv») by M. Matios, «Oleniada» («Oleniade») by I. Rozdobudko, «Terrorium» by V. Kozhelyanka).

Among the genre syntheses we distinguish: *political novels anti-utopias* (the novels of Y. Shcherbak's trilogy «Chas Smertokhrystiv. Mirazhi 2077 Roku» («The Time of Christothanatists. Mirages of 2077»), «Chas Velykoyi Hry. Fantomy 2079 Roku» («The Great Game Time. Phantoms of 2079»), «Chas Tyrana. Prozrinnya 2084 Roku» («Time of the Tyrant. The Enlightenment of 2084»), *political novels-diaries* («Mandryvky do Aberfaylyu» («Journey to Aberfayl») by R. Ivanychuk, «Zapysky Ukrayins'koho Samashedshoho» («Notes of the Ukrainian by-himself-going») by L. Kostenko). The combination of literary genres and other kinds of art forms a genre syncretism: the novel by M. Matios «Mister i Missis YU-Ko v Krayini Ukriv» («Mr. and Mrs. Yu-Ko in the Country of Ukriv») – *a novel-symphony*.

There is much tension about the problem of «man and power» both in real life and in the artistic structure of a political novel. The writers touch upon various up-to-date problems of the modern Ukrainian society, which have a political background. The author's vision of exciting realities is embodied in the reflections on power, democracy, activity of deputies, level of corruption, political adjustment of state officials, crime, emigration of Ukrainians, etc. Political vicissitudes are closely intertwined with the spiritual and moral conflicts of society.

The political novel and its modifications are dominated by real political facts of the past and the present. In political novels, anti-utopia and satirical-political novels the authors attempt to model the symbolic reality in order to look into the future.

The political conflict is put on the foreground, and the fate of the heroes is viewed through its prism, which manifests itself in a definite political interaction, confrontation or collision of various characters, in the contrast of political thoughts, views, positions, ideologies.

At different levels of the text organization it is traced how intertextuality is introduced in political novels, forming a complex picture of the texts interaction. It was found out that the authors of the political novel prefer reminiscences and allusions.

The components of coding image-characters as the expressive palette of the text of a political novel are considered. The poetics of characterization in the studied novels is revealed: the means of a direct form of psychology (internal speech) and indirect forms of psychology (portrait, interior, external forms of characters speech), comparison / opposition of characters, contrast.

In the process of the writers' modelling and comprehension of the political pitfalls of the past, significant events of the present, which shape the future of the Ukrainian people, the prose writers focus the attention of society on national self-determination and self-preservation.

Key words: novel, political novel, genre, genre modification, style.

Підписано до друку 17.04.2019. Формат 60х90/16
Папір друкарський. Друк – оперативний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 68

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41
вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 5229 від 11.10.2016.